

УДК 343.272

Зелькіна Т. Є. – аспірант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Зарубіжний досвід правового регулювання обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування

***Метою** статті є розгляд зарубіжного досвіду правового регулювання обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. **Методологія дослідження.** У роботі використано загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, конкретне поєднання яких обумовлене метою й завданнями дослідження. Використання формально-логічного методу надало можливість визначити, уточнити й доповнити окремі поняття категорії, тим самим упорядкувати понятійно-категоріальний апарат. Використано також методи формальної та змістової логіки, зокрема методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, аналогії й узагальнення. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній висвітлено зарубіжний досвід правового регулювання обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування на сучасному етапі. **Висновки та перспективи подальших досліджень.** Досить поширеним у різних країнах є застосування обмежень майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування з метою забезпечення кримінального процесу, компенсації завданої шкоди та відновлення порушених прав потерпілих. Подальші наукові дослідження в цій сфері слід пов'язувати з розглядом процедурних аспектів обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування в зарубіжних країнах.*

Ключові слова: майно; майнові права; кримінальне провадження; досудове розслідування; права людини; зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Усі люди без винятку мають право на повагу до своєї свободи та особистої недоторканності. Без ефективної гарантії свободи та безпеки людської особистості захист інших індивідуальних прав стає лише ілюзорним. Згідно з результатами аналізу роботи міжнародних органів моніторингу, арешти та затримання без обґрунтованої причини та будь-яких дієвих засобів правового захисту, доступних жертвам, – це поширена ситуація в окремих країнах. Під час такого незаконного позбавлення волі затримані часто також позбавлені доступу як до адвокатів, так і до власних сімей, вони зазнають тортур та інших форм жорстокого поводження. Актуальність теми зумовлена тим, що в кожній країні наявна специфіка застосування обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, що необхідно

враховувати для подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства з відповідних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслені питання вивчали І. В. Вегера-Іжевська, В. П. Зайцев, І. О. Крицька, О. В. Лазуков, В. В. Назаров, О. В. Осинська, А. Є. Руденко, А. Г. Тузов, В. О. Човган та ін. Водночас актуальним залишається питання аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

Метою статті є розгляд зарубіжного досвіду правового регулювання обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що в Нідерландах за необхідності поліція може накладати на осіб певні обмеження, коли вони перебувають під вартою. Наприклад, заборонено телефонувати або надсилати пошту. Поліція має право розшукувати осіб і конфісковувати певні предмети та предмети одягу. Органи розслідування також можуть обмежувати або забороняти контакт з певними особами. Поліція має право вилучати об'єкти та майно, які вважають важливими для розслідування. Якщо особи не бажають відмовлятися від цих предметів, вони мають змогу подати судові заперечення [1].

Зазначені питання детально регламентовано в КПК ФРН. Зокрема, відповідно до § 110с, представники органів розслідування можуть входити в житлове приміщення за згодою власника. Згода не може бути отримана внаслідок фальсифікації права на вхід. Згідно з § 111b, вилучені під час обшуку предмети можна зберігати шляхом вилучення відповідно до § 111с, якщо є підстави припускати, що існують передумови для їх знищення. Якщо істотних причин немає, то суддя скасовує арешт майна не пізніше ніж через шість місяців. Якщо цього строку недостатньо у зв'язку з особливою складністю чи особливим обсягом розслідування або за іншою важливою причиною, то за дорученням прокурора суддя може продовжити термін дії максимум на три місяці, якщо названі причини виправдовують його продовження.

Згідно з положеннями § 111e, наказ про арешт майна уповноважений видавати тільки суддя, у разі небезпеки його знищення – також прокуратура. Якщо прокуратура дала розпорядження про арешт, то протягом тижня вона подає заяву про підтвердження розпорядження суддею. Це не стосується

випадків дачі розпорядження про вилучення рухомого майна. Зацікавлена особа може в будь-який час подати скаргу до суду [2].

Відповідно до кримінального процесуального законодавства, державний орган, що здійснює кримінальне переслідування, повинен забезпечити потерпілому всі юридичні можливості для участі його в розслідуванні кримінальної справи, зокрема вимагати доповнення доказової бази, ознайомитися з матеріалами справи, брати участь у судових розглядах тощо (зокрема клопотати про накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого) (абз. 15 ст. 2 КПК Чехії). Потерпілий має право на відшкодування заподіяної шкоди в межах кримінального судочинства, а також право вимагати прийняття заходів щодо забезпечення майбутнього відшкодування шкоди шляхом накладення арешту на майно тощо (ст. 47 КПК Чехії) [3, с. 105–106].

У статтях 203–210 КПК Республіки Молдова визначено особливості застосування арешту на майно. Зокрема, відповідно до ст. 203 КПК Республіки Молдова, накладення арешту на майно є заходом процесуального примусу, який передбачає інвентаризацію майна та заборону власнику розпоряджатися ним, а в необхідних випадках – використовувати це майно. Після накладення арешту на банківські рахунки та депозити припиняються всі операції за ним. Накладення арешту на майно застосовують з метою забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином або можливою спеціальною конфіскацією майна чи вартості майна, використовуваного для здійснення злочину або отриманого внаслідок учинення злочину.

Визначено, що арешт може бути накладено на майно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, а також цивільного відповідача в передбачених законом випадках незалежно від виду майна та від особи, у якої воно знаходиться. Арешт накладають на майно, що становить частину підозрюваного, обвинуваченого, підсудного в спільній власності подружжя. Важливими є й обмеження застосування арешту на майно. Зокрема, не допускається накладення арешту на харчові продукти, необхідні власнику майна та членам його сім'ї, на паливо, літературу за спеціальністю та професійне обладнання, посуд, інші кухонні речі повсякденного використання, які не становлять особливої цінності, а також на інші предмети й речі першої необхідності, навіть якщо вони надалі можуть бути піддані конфіскації.

Накладення арешту на майно може бути застосоване органом кримінального переслідування або судової інстанції

лише у випадках, якщо зібрані докази надають можливість обґрунтовано вважати, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний або інші особи, у яких знаходиться майно, на яке звертається арешт, можуть його сховати, пошкодити або розтратити. Накладення арешту на майно застосовують на підставі постанови органу кримінального переслідування із санкцією судді за кримінальним переслідуванням або, залежно від обставин, на підставі визначення судової інстанції. Прокурор за власною ініціативою або за заявкою громадянина подає заяву з накладеною на нього постановою органу кримінального переслідування про накладення арешту на майно. Суддя за кримінальним провадженням своїм рішенням санкціонує накладення арешту на майно, а судова інстанція вирішує заяву позивача або іншої сторони процесу, якщо будуть зібрані достатні докази для підтвердження відповідних обставин [4].

Відповідно до ст. 142 КПК Естонії, арешт майна в кримінальному провадженні здійснюють на вимогу прокуратури, на підставі наказу слідчого судді або рішення суду. У разі необхідності майно, за винятком майна, яке є об'єктом відмивання коштів, може підлягати арешту без дозволу слідчого судді. Слідчий суддя має бути повідомлений про арешт майна впродовж 24 год після накладення арешту та повинен прийняти рішення про надання дозволу на арешт. У разі якщо слідчий суддя відмовив у наданні дозволу на арешт майна, арешт знімають негайно. Рішення про накладення арешту на майно має бути передане для розгляду особі, якій належить майно, або її дорослому члену родини, або представнику юридичної особи, що є власником майна. Уповноважена особа повинна підписати відповідне рішення про накладення арешту на майно. Якщо отримання підпису є неможливим, рішення надсилають власнику майна або уповноваженій особі. За необхідності уповноважений фахівець проводить на місці оцінку вартості арештованого майна [5].

Згідно із законодавством Угорщини, арешт на майно накладають відповідно до рішення суду, прокурора або слідчого органу. У разі накладення арешту на майно судом або прокуратурою, вони мають право вимагати допомоги слідчого органу у виконанні рішення. Якщо прокурор або слідчий орган не уповноважені на накладення арешту, майно може бути арештоване лише в разі термінової необхідності. Обов'язковим є отримання дозволу на накладення арешту від сторони, уповноваженої на такі дії. У разі відмови в наданні дозволу на арешт майна, майно має бути повернене власнику (ст. 151 КПК Угорщини). Відповідно до ст. 154 цього Кодексу,

арештоване майно повинно бути передане на зберігання уповноваженим на це особам. Передання арештованого майна на зберігання третім особам або організаціям здійснюють лише з дозволу суду, прокурора або слідчого органу, за рішення яких було накладено арешт на це майно. Перелік арештованого майна має містити вартість, опис стану й інших ознак майна, необхідних для його ідентифікації, і бути доданим до звіту або іншого документа [5].

У Латвійській Республіці питання, пов'язані з процедурою накладення арешту на майно в кримінальному провадженні, урегульовані розділом 28 КПК [6]. Відповідно до ст. 361 цього Кодексу, для забезпечення вирішення майнових питань у кримінальному процесі, а також можливої конфіскації майна під час кримінального процесу накладають арешт на майно затриманого, підозрюваного або обвинуваченого, зокрема на майно, отримане від інших осіб, або майно тих осіб, які несуть матеріальну відповідальність за дії підозрюваного або обвинуваченого. Арешт може бути накладено також на отримане злочинним шляхом або пов'язане з кримінальним процесом майно, яке знаходиться в третіх осіб. У досудовому процесі арешт на майно накладають за постановою особою, що керує процесом, затверджене слідчим суддею, а під час судового розгляду рішення приймає суд. У невідкладних випадках, коли через зволікання майно може бути відчужене, знищене або приховане, накладення арешту на майно може бути здійснене за згодою прокурора. Утім постанова про накладення арешту має бути затверджена рішенням слідчого судді; у разі його відмови арешт має бути знятий.

Із 6 вересня 2017 року набрала чинності нова редакція ст. 132 КПК Республіки Білорусь [7], згідно з якою арешт може бути накладено не тільки на майно підозрюваного, обвинуваченого, а також на майно інших осіб для перевірки його фактичної приналежності, джерел виникнення та законності відчуження, якщо є достатні підстави вважати, що це майно може бути відчужене незаконно обвинуваченим з такою метою: приховування приналежності такого майна, джерел виникнення такого майна; фінансування терористичної діяльності, тероризму, екстремістської діяльності (екстремізму), організованої групи, незаконного збройного формування, злочинної організації; фінансування розповсюдження зброї масового ураження.

Якщо раніше ст. 132 (накладення арешту на майно) КПК мала 8 частин, то нинішня редакція цієї статті містить 19 частин і примітку. Відповідно до ч. 1 ст. 132 КПК Республіки Білорусь,

арешт на майно накладають на таких підставах: забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної злочином; забезпечення викупу доходу, отриманого злочинним шляхом; забезпечення цивільного позову; забезпечення інших майнових стягнень; забезпечення можливої конфіскації майна; забезпечення спеціальної конфіскації [7].

Актуальним для Білорусі є питання, яке нині підіймають на доктринальному рівні. Зокрема, вони пов'язані з появою нових видів майна, засобів платежу (розрахунків), на які може бути накладено арешт. Порівняно нещодавно з'явився цілком новий вид майна – криптовалюта (цифрова валюта, створення та контроль якої ґрунтуються на криптографічних методах). Серед власників криптовалюти можуть виявитися учасники кримінального процесу в Республіці Білорусь, на майно яких може бути накладено арешт. Зарубіжний досвід (США, Японія, Австрія та інші країни) засвідчує посилення інтересу до феномену криптовалют у різних його виявах. Білорусь у цих процесах також бере активну участь [8, с. 232]. Президент цієї країни 21 грудня 2017 року підписав декрет № 8 «Про розвиток цифрової економіки», який спрямований, зокрема, на регулювання створення, придбання, власності, зберігання, звернення, відчуження криптовалют (токенів) [9]. Вважаємо, що це питання є цілком актуальним і для України.

Висновки. В умовах сьогодення досить поширеним у різних країнах світу є застосування обмежень майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування з метою забезпечення кримінального процесу, компенсації завданої шкоди та відновлення порушених прав потерпілих. Подальші наукові дослідження в цій сфері слід пов'язувати з розглядом процедурних аспектів обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування в зарубіжних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. If you are suspected of a criminal offence [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/If-you-are-suspected-of-a-criminal-offence.pdf>. – Title from the screen.
2. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pravo.org.ua/files/_1.pdf. – Загл. с экрана.
3. Тузов А. Г. Введение в Уголовный процесс Чехии / А. Г. Тузов // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2015. – Вып. 3. – С. 100–109. – (Серия 14).
4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова № 122 от 14 марта 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>. – Загл. с экрана.

5. Процедура накладення арешту на майно у кримінальному провадженні (витяги із законодавства) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29003.pdf>. – Назва з екрана.
6. Kriminālprocesa likums [Electronic resource]. – Access mode: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820>. – Title from the screen.
7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-З [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks>. – Загл. с экрана.
8. Зайцев В. П. О наложении ареста на имущество в уголовном процессе Республики Беларусь [Электронный ресурс] / В. П. Зайцев. – Режим доступа: https://elib.amia.by/bitstream/docs/762/1/24012018_231.pdf. – Загл. с экрана.
9. О развитии цифровой экономики [Электронный ресурс]: декрет Президента Республики Беларусь от 21 дек. 2017 г. № 8. – Режим доступа: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/dekret-8-ot-21-dekabrya-2017-g-17716/. – Загл. с экрана.

REFERENCES

1. If you are suspected of a criminal offence. (n.d.). *www.rechtspraak.nl*. Retrieved from <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/If-you-are-suspected-of-a-criminal-offence.pdf>.
2. Ugolovno-processualnyi kodeks FRG [Code of Criminal Procedure of the Federal Republic of Germany]. (n.d.). *pravo.org.ua*. Retrieved from [http://pravo.org.ua/files/_\(1\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(1).pdf) [in Russian].
3. Tuzov, A.G. (2015). Vvedenie v Ugolovnyi process Chehii [Introduction to the Czech Criminal Procedure]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta, Bulletin of St. Petersburg University*, 3, 100-109 [in Russian].
4. Ugolovno-processualnyi kodeks Respubliki Moldova Nr. 122 ot 14 marta 2003 g. [Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova Nr. 122 from March 14, 2003]. (n.d.). *lex.justice.md*. Retrieved from <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2> [in Russian].
5. Procedura nakladennia areшту na maino u kryminalnomu provadzhenni (vytyahy iz zakonodavstva) [Procedure for the seizure of property in criminal proceedings (excerpts from the legislation)]. (n.d.). *euinfocenter.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29003.pdf> [in Ukrainian].
6. Kriminālprocesa likums. (n.d.). *likumi.lv*. Retrieved from <http://likumi.lv/doc.php?id=107820>.
7. Ugolovno-processualnyi kodeks Respubliki Belarus ot 16 iulija 1999 g. No. 295-Z [Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus from July 16, 1999, No. 295-Z]. (n.d.). *kodeksy.by*. Retrieved from <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks> [in Russian].
8. Zaicev, V.P. *O naloženii arešta na imuscestvo v ugovnom processe Respubliki Belarus* [On the imposition of arrest on property in the criminal process of the Republic of Belarus]. Retrieved from https://elib.amia.by/bitstream/docs/762/1/24012018_231.pdf [in Russian].
9. O razvitii cifrovoi ekonomiki. Dekret Prezidenta RB No. 8 ot 21 dekabrja 2017 g. [On the development of the digital economy. Presidential Decree No. 8 from December 21, 2017]. (n.d.). *president.gov.by*. Retrieved from http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/dekret-8-ot-21-dekabrya-2017-g-17716/ [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії 15.08.2018

Zelkina T. – Postgraduate Student of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

External Experience of Legal Regulation of Limitation of Legal Rights of Persons in Criminal Proceedings at Stadiates of Experience of Examination

*The purpose of the article is to consider the foreign experience of legal regulation of limiting the property rights of individuals in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation. **Research methodology.** The paper uses general scientific and special-scientific methods of cognition, the concrete combination of which is determined by the purpose and objectives of the study. Using the formal-logical method has allowed to define, clarify and supplement the individual concepts of the category and thus to organize the conceptual-categorical apparatus. Methods of formal and logical logic were also used, in particular methods of analysis and synthesis, deduction and induction, analogies and generalizations, and others like that. **The scientific novelty** of the article is due to the fact that it examines the foreign experience of legal regulation of the restriction of property rights of persons in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation at the present stage. **Conclusions and perspectives of further research.** In modern foreign countries there is a fairly widespread use of restrictions on the property rights of individuals in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation in order to ensure the criminal process, compensation for damage and the restoration of violated rights of victims. Further scientific research in this area should be associated with the consideration of the procedural aspects of limiting the property rights of individuals in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation in foreign countries.*

Keywords: property; property rights; criminal proceedings; pre-trial investigation; human rights; foreign experience.